

INOVATÍVNY METODICKÝ ROZMER PRAKTICKEJ ESTETIKY

Miroslava Režná, Hana Zeleňáková

Abstrakt

Príspevok predstavuje metodiku praktickej estetiky, ktorá je koncipovaná interdisciplinárne – metodicky využíva všetky umelecké druhy vrátane literatúry. Stavia na zážitkovosti, tzn. na bezprostrednom kontakte žiakov základných škôl a študentov stredných škôl s literárnym, resp. umeleckým dielom. Rozvíja tvorivý prístup a schopnosť samostatne reflektovať/interpretovať dielo. Metodika vznikla v Ústave literárnej a umeleckej komunikácie Filozofickej fakulty UKF v Nitre a vychádza z jeho metodologickej tradície (recepčná a pragmatická estetika). Súčasťou príspevku je aj konkrétna ukážka metodologickej práce koncipovanej v duchu praktickej estetiky.

Kľúčová slova: praktická estetika, estetický zážitok, zážitkové metódy, interpretácia, interdisciplinárnosť

INNOVATIVE METHODOLOGICAL DIMENSION OF PRACTICAL AESTHETICS

Abstract

The paper introduces practical aesthetics and its methodology. It is based in an interdisciplinary way on experientiality, i.e. on the immediate reaction and contact of primary and secondary school students with literary texts and literature. However, it makes use of all genres not exclusively literature. It seeks to develop creative and independent approach towards a literary work. The publication was prepared at the Institute of Literary and Artistic Communication at the Faculty of Arts UCP in Nitra. It develops the methodology which is both reception and pragmatic aesthetics. Part of the paper is also a demonstration of particular methods applied within the framework of practical aesthetics.

Keywords: practical aesthetics, aesthetic experience, experience methods, interpretation, interdisciplinary trends

Úvod

*Počujem – a zabudnem.
Vidím – a pamätám si.
Skúmam – a pochopím.
Objavujem – a používam.*

Čínske príslovie

V tomto príspevku by sme rady predstavili metodiku praktickej estetiky, ktorá vznikla v Ústave literárnej a umeleckej komunikácie (ÚLUK) Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Iniciátorkou jej myšlienky je Marta Žilková. V druhej polovici 90. rokov vytvorila koncept praktickej estetiky, v spolupráci s vybranými pedagógmi nitrianskych škôl ho overila v praxi¹, predstavila na odborných podujatiach a roku 2001 sa stala vedúcou autorského kolektívu, ktorý vydal prvú publikáciu s názvom *Praktická estetika*². Ambíciou pritom bolo, ako sa píše v úvode tejto publikácie, vstúpiť predkladanou iniciatívou na územie, ku ktorému „sa (ešte aj dnes) stavíme ostýchavo, odmietavo, s rozpakmi alebo s počudovaním..., pretože ak skúšame pomenovať, čo sa skrýva za slovom estetika, celkom prirodzene a spontánne objavujeme, že vlastne hovoríme o našom vlastnom (individuálnom, jedinečnom, osobitom) prežívaní sveta“ (Žilková a kol., 2001, s. 9).

Dôvera v schopnosť autenticky, cez optiku vlastného vedomia/vnútra vnímať svet umenia, tzn. dôraz na recepčný aspekt diela a hľadanie súvislostí medzi jeho recipientským účinkom a štýlovou kvalitou umeleckého textu (ako výrazovou pôsobnosťou jeho zložitého štruktúrno-sémantického celku) má na našom pracovisku vyše štyridsaťročnú tradíciu. Práve recepčný aspekt, daný faktom literárnej komunikácie, zakladá jeho osobitú metodológiu, dnes už etablovanú pod spojením *Nitrianska škola (recepčnej a pragmatickej estetiky)*. Interpretáčnym nástrojom takto chápaného prístupu k literárnym a vôbec umeleckým dielam sa stala teória textu a štýlu Františka Mika a ním vypracovaný systém výrazových kategórií, známy aj ako výrazová sústava. Aktuálne interdisciplinárne a intersemiotické rozpracovanie výrazovej sústavy ponúka *Tezaurus estetických výrazových kvalít*, ktorý vznikol pod vedením Ľubomíra Plesníka (2008 /1. vyd./, 2011 /2. dopl. vyd./).

Praktická estetika je v svojej podstate „transformáciou“ nitrianskej recepčnoestetickéj metodológie do školskej praxe: využíva jej zásadné teoretické poznatky a usiluje sa ich čo najadekvátnejšie naplniť v podmienkach školy.³ Je rozpracovaná ako metodika pre základné a pre stredné školy (reflektuje i situáciu vyučovania estetiky na vysokých školách).⁴

¹ V prvej fáze boli jej spolupracovníčkami Ivica Gulišová, Elena Nittnausová a Miloslava Salanciová, neskôr do svojho dlhodobého projektu zapojila študentov estetiky, resp. estetickej výchovy (tí aj v súčasnosti overujú navrhnuté hodiny v duchu praktickej estetiky v rámci svojej pedagogickej praxe na základných a stredných školách). Okrem toho „propagačnú a podpornú sieť“ praktickej estetiky tvoria absolventi ÚLUK pôsobiaci v praxi a „spriaznení“ učitelia, ktorých ponuka praktickej estetiky zaujala a využívajú ju (ÚLUK pre nich príležitostne organizuje workshopy praktickej estetiky).

² S ohľadom na súdobú situáciu v školstve bola táto publikácia vydaná ako „vysokoškolská učebnica pre študentov estetiky, metodická príručka pre výučbu estetiky na základných a stredných školách a ako inšpiratívna publikácia pre nadšencov z príbuzných odborov a oblastí“ (Žilková a kol., 2001, s. 9).

³ ÚLUK FF UKF v Nitre je síce vedeckovýskumným pracoviskom, no súčasne garantuje o. i. výučbu estetickej výchovy (učiteľstvo aprobačných predmetov). V rámci nej prednášky a semináre z metodiky praktickej estetiky ponúkajú poslucháčom vhodný spôsob, ako prepojiť nadobudnuté odborné poznatky s metodickými požiadavkami a didaktickými zásadami vyučovania na základných a stredných školách.

⁴ Rozpracovanie ponúkajú vysokoškolské učebnice z edície *Praktická estetika*:

Aktuálna situácia v slovenskom školstve je našej metodike nebývalo naklonená. Reformný zásah roku 2008 priniesol zreteľné zmeny vo vyučovaní umenia a praktická estetika sa dá v súčasnosti aplikovať v predmetoch výchova umením⁵ a umenie a kultúra⁶. Ťažisko sa presunulo na súčasné umelecké a estetické javy, do pozornosti sa dostala popkultúra (subkultúrne žánre ako fantasy, komiks, horor, populárna hudba, reklama, telový dizajn ap.) a problém kultúry, resp. multikulturality ako takej. Konceptne sa prihliada na recepciu: namiesto výkladu o umení sa odporúča aktívne vnímanie ukážok umenia a ich následná analýza/interpretácia alebo prehĺbenie vnímania diela tvorivými aktivitami študentov. Táto zmena si vyžaduje „inventúru“ tradičných metód (výklad, práca s učebnicou, referáty, prezentácie) a podnecuje aplikáciu metód tzv. skúsenostného učenia – zážitkové vyučovanie umenia je inštitucionálne podporované a očakávané.

1 Praktická estetika ako živá cesta k umeniu

S ohľadom na doterajšiu prax vyučovania umeleckých predmetov (vrátane literatúry) na základných i stredných školách možno praktickej estetike prisúdiť inovatívnu intenciu. V porovnaní so zaužívaným spôsobom vyučovania s dôrazom na historický kontext a tematickú zložku diela sa jej metodika javí ako živá – jej netradičný, nekonvenčný prístup pôsobí inšpiratívne. Živosť praktickej estetiky sa prejavuje trojako:

1.1 Východiskom praktickej estetiky je tzv. živá kultúra.⁷

- pre základné školy: Žilková, M. et al. (2009). *Praktická estetika 1*. 2. dopl. vyd. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa; Žilková, M. (Ed.) (2009). *Praktická estetika 2: olympiáda tvorivosti – estetika a umenie na voľnočasové aktivity*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa;
- pre stredné školy: Režná, M. et al. (2011). *Praktická estetika 3*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa; Žilková, M., Zeleňáková, H. & Režná, M. (Eds.) (2011). *Praktická estetika 5*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa; Zeleňáková, H. (2011). *Živá je cesta k umeniu: zážitkovosť v praktickej estetike pre stredné školy*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa;
- reflexia situácie na vysokých školách: Malíčková, M. et al. (2009). *Estetika pre vysoké školy 4: praktická estetika, aplikovaná estetika, využitie e-learningu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

⁵ Tento reformný predmet nahradil hudobnú a výtvarnú výchovu v 8. a 9. ročníku základných škôl. Vyučuje sa ako povinný predmet s dotáciou 1 vyučovacia hodina/týždeň.

⁶ Tento predmet nahradil estetickú výchovu na stredných školách (gymnáziách). Vyučuje sa štyri roky, je maturitným predmetom a jeho časová dotácia je 1 vyučovacia hodina/týždeň, príp. podľa dohovoru učiteľa s vedením školy 2 vyučovacie hodiny/každý druhý týždeň. Autorom koncepcie predmetu umenie a kultúra je Erich Mistrík (Pdf UK Bratislava) – praktická estetika bola podľa jeho slov pri jej tvorbe jedným z hlavných metodických impulzov.

⁷ Termín živá kultúra sa etabloval roku 1995: v publikácii *Ako vstupovať do živej kultúry: kapitoly z literárnej vedy a estetiky* (1995. Nitra: Vysoká škola pedagogická) jej zostavovateľ Lubomír Plesník v úvode vysvetľuje motiváciu vzniku tohto spojenia: „Výberovo sa tu zmapávajú tie kultúrne, estetické a umelecké javy (napr. videokultúra, komiks, populárna hudba – dopl. autorky), ktorým sa u nás ani zo strany teórie, ani zo strany školy nevenovala primeraná pozornosť, a to napriek tomu, že v živote nášho súčasníka zohrávajú nezanedbateľnú úlohu a z hľadiska intenzity svojho pôsobenia ovplyvňujú jeho vedomie viac, než sa to donedávna priznávalo. ...ide o živú tvár kultúry a umenia. Práve zoči-voči nej zostávame neraz ako pedagógovia bezradní, pretože ... nenachádzame dostatok interpretačných opôr, ktoré by nám ju umožnili fundovane pomenovať, vysvetliť a zhodnotiť.“ Hoci je dnes už situácia na poli umenovedného skúmania značne iná, termín živá kultúra stále označuje aktuálne umelecké, estetické a kultúrne javy.

Bez dešpektu kladie do popredia tie umelecké, estetické a kultúrne javy, s ktorými prichádzajú žiaci základných a študenti stredných škôl každodenne do styku. Umelecké prejavy im tak predstavuje ako prirodzenú súčasť života a umenie ako to, čo je/môže byť veľmi blízke ich prežívaniu. Interpretačná pozornosť sa – najmä v prvých fázach cieleného kontaktu s umením – zaostruje na tie diela, ktoré sú v danom momente v recipientskej pozornosti (úspešné filmy, televízne seriály, bestsellery, divadelné muzikály ap.), a teda jestvujú vo vedomí študentov. Prívlastok živá (kultúra) totiž súčasne odkazuje na fakt recepcného bytia diela.⁸

Za obratom k súčasným umeleckým a kultúrnym javom sa v praktickej estetike skrýva aj metodická stratégia. Postupuje sa od známeho k menej známemu: od súčasných javov k minulým, od komerčného umenia, resp. popkultúry ku klasickým dielam.⁹ Cieľom je, aby žiaci/študenti najskôr pochopili aktuálne umelecké prejavy, až potom sa usilovali o porozumenie dielam vzdialených dejinných epoch, aby na základe poznaného, privátne osvojeného umenia, resp. popkultúrnych artefaktov dospeli k ochote prijímať etablované diela i umelecké postupy (na textoch populárnej hudby sa preto učia spoznávať princípy básnického diela, na komerčne úspešnom filme si všímajú filmovú reč ap.).

1.2 Metodickým základom praktickej estetiky je bezprostredný kontakt s umením.

Sústredenie sa na konkrétne umelecké dielo súvisí s chápaním zážitku ako legitímnej a neoddeliteľnej súčasti recepcie diela, ako bazálneho východiska reflexie, interpretácie umenia a ďalšieho teoretického uvažovania.

Zážitkovosť ako dominantná recepcná/štylová kvalita každej umeleckej výpovede pomenúva práve túto schopnosť živo, verne, plasticky (za)pôsobiť na recipienta a „sprostredkovať mu svoj zmysel formou prežívania“ (Plesník a kol., 2008, s. 152). Vo výrazovej sústave Františka Míka (napr. 1978, s. 88-89) je jej nadradenou kategóriou ikonickosť („zameranie reči na vyjadrenie, zobrazenie skutočnosti“ – Miko, 1978, s. 175) a podradenými kategóriami aktuálnosť („časová, priestorová a priebehová bezprostrednosť deja a vecí, ako aj reliéfnosť zobrazovanej skutočnosti“ – Miko, 1978, s. 161), markantnosť („vyvolanie výraznejšej, živšej predstavy deja, osoby, vecí, prostredia“ – Miko, 1978, s. 189), kontrast („stupňovanie markantnosti výrazu protikladným stavaním vecí, vlastností, dejov a osôb; ...budovanie v dvoch protikladných líniách“ – Miko, 1978, s. 183) a miera („smerovanie vyjadrovania k symetrii detenzie a tenzie v kontraste“ – Miko, 1978, s. 190) výrazu. Zážitkovosť výrazu je vlastnosť zobrazenia – „implikuje konkrétne životné, pragmatické konotácie, v dôsledku ktorých vzniká text ako evokačné zobrazenie konkrétnych životných situácií, príbehov a osudov. Nositeľom zážitkovosti sú slová a motívy asociované s každodennou životnou sférou človeka“; zážitkovosť je výrazom procesu „živého“

⁸ Ontologická téza o recepcnom bytí diela je základom teórie Františka Míka a východiskom myslenia Nitrianskej školy: „Ak sa knihy nečítajú, obrazy nevnímajú, výstavy a galérie nenavštevujú, hudobné skladby neabsolvujú, to jest nemajú do činenia s recipujúcim vedomím, nestávajú sa živým dielom. Ostávajú mŕtvym (t. j. vo vedomí de facto neexistujúcim – dopl. autorky) objektom“ (napr. Miko, 1995, s. 15).

⁹ Dalo by sa tu hovoriť (aj) o ďalšom aspekte tzv. responsive teaching, ktoré predpokladá, že sa pri práci s dielom vychádza v ústrety žiakovej/študentovej úrovni vnímania (napr. Vala, 2011, s. 113) – zohľadňujú sa tu totiž jeho preferencie vo výbere diel, ktoré sú s touto úrovňou úzko spojené. (Predpokladá sa, že táto úroveň stúpa nielen vekom, ale i poučeným kontaktom s umením, a preferencie sa tak menia.)

vyjadrenia (Miko, 1978, s. 215-217) a vďaka nemu sa môže vo vedomí vytvoriť osobitý celostný obraz, tzv. imagen, ktorý je zdrojom recipientovho estetického zážitku.¹⁰

Ambíciou praktickej estetiky je, aby si žiaci/študenti dokázali uvedomiť, že recepcne pôsobenie diela je výsledkom vzájomnej štruktúrno-sémantickej spojitosti všetkých rovín diela (štýl spoluvytvárajú téma, kompozícia a vyjadrovacie prostriedky) a aby sa cez túto uvedomenú spojitosť učili hlbšie porozumieť dielu i jeho širším významovým súvislostiam.

Praktická estetika reaguje na model dejinného vyučovania umenia, z ktorého sa recepcne pôsobivé umelecké dielo akoby mimovoľne vytratilo. Príčinu jeho „vyhostenia“ možno vidieť v samej situácii recepcie umeleckého diela v škole: umelecké dielo je tu vystavené do pozornosti študentov bez toho, aby sa vytvorila situácia, v ktorej by mali šancu sami za seba zakúsiť jeho osobitosť, resp. v ktorej by sa mohli pokúsiť samostatne a kriticky sa s ním vysporiadať. Dielo predstreté ako nespochybniteľná hodnota študentov a priori núti vzdať sa svojho pohľadu i zážitku a vidieť ho objektivizujúco, vecne. Problém dejinného modelu vyučovania umenia možno identifikovať aj v jeho zameraní sa na metatextové okolie diela: životopis autora, okolnosti vzniku diela a dobového prijatia, recenzie ap. zvyčajne nadobúdajú väčšiu výpovednú hodnotu ako dielo samo.

Praktická estetika navrhuje rešpektovať špecifickosť recepcného procesu: nechce umelecké dielo neprímerane vyčerpávajúco vysvetľovať a analyzovať, skôr chce naučiť, ako mu porozumieť zvnútra a priblížiť sa k jeho zmyslu. Metatextom samozrejme priznáva osvetľujúcu funkciu, pretože je prirodzené a užitočné niečo o diele dovysvetliť, uviesť skutočnosti a súvislosti, ktoré pomôžu, aby mu žiaci/študenti porozumeli, a to hlavne v prípade, ak umelecké dielo presahuje ich estetickú skúsenosť. To, o čo praktickej estetike ide, je vyvážené a zmysluplné spojenie teoretického poznávania so zážitkovým vnímaním diela.

Umiestnenie metodického ťažiska do práce s konkrétnym umeleckým dielom umožňuje vymaniť dielo zo stereotypnej práce s ním na klasickej vyučovacej hodine, zaobchádzať s ním v obrátenej metodickej postupnosti: nepredkladať ho ako ukážku, demonštráciu čohosi už vysvetleného a viac-menej jasného, ale ako výzvu, ktorá znepokojuje, ako tajomstvo, ktoré treba poodhaliť. Inak povedané, umelecké dielo sa v praktickej estetike stáva ohniskom pozornosti a záujmu – z neho vychádzajú a k nemu smerujú všetky zážitkovo aj teoreticky ladené aktivity prehlbujúce porozumenie študentov.

Metodické zaobchádzanie s umeleckým dielom má, ako sme už uviedli, oporu v estetickom zážitku. Metóda, v ktorej sa s plnou vážnosťou eviduje táto individuálna skúsenosť s dielom, je *interpretácia*. Považujeme ju za kľúčovú metódu praktickej estetiky. Jej cieľom je výrazovo a významovo uchopiť umelecké dielo, a to buď čiastkovo (parciálna interpretácia), alebo celostne (komplexná interpretácia).

František Miko (1969, s. 3) zaznamenáva v procese vnímania umeleckého diela tri úrovne:

- jednoduchú empíriu a intuitívne pochopenie hodnoty diela,
- uvedomelé chápanie jeho stavby a hodnoty,
- teoretickú interpretáciu diela.

Ak túto postupnosť modifikujeme na situáciu školy, ide o:

- zážitkové vnímanie diela,
- interpretačne zameraný dialóg o diele,
- písomné zaznamenanie interpretačných zistení alebo tvorivá činnosť študentov v duchu interpretovaného diela.

¹⁰ Výrazovú kategóriu zážitkovosti podrobne rozpracoval a vo svojich prácach *Pragmatická estetika textu* (1995, Nitra: Vysoká škola pedagogická) a *Estetika inakosti* (1998, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa) rozvinul Ľubomír Plesník.

Hoci sa školská interpretácia podľa možností usiluje priblížiť vedeckej verzii interpretácie (tiež sa zaciľuje na vybrané tematické, kompozičné, jazykové aspekty umeleckého diela, na vzťah k iným dielam ap.), jej výsledný tvar podmieňuje fakt, že sa realizuje v podobe študentských interpretačných postrehov na princípe postupného či mozaikovitého skladania významov diela. S ohľadom na podmienky, v ktorých sa napĺňa (časové ohraničenie, skupina študentov, forma dialógu), je to jej najvladnejšia podoba. Vzájomné konfrontovanie, dopĺňanie, polemizovanie, korigovanie môže byť napokon pre kolektív obohacujúce. Časové vymedzenie vyučovacej hodiny zužuje možnosti interpretačného záberu, preto v praxi najčastejšie ide o parciálnu interpretáciu zacielenú na vybrané aspekty diela. (Komplexná interpretácia je realizovateľná napr. v podobe projektovej práce.)

Náš doterajší výklad implikoval, že sme sa zmieňovali o verbálnom type interpretácie. Hoci v školskej praxi prevažuje, možnosti interpretácie sa dajú v kontexte vyučovania rozvíjať aj inak. Inšpiráciou pre metodickú prácu s dielom sa môže stať neverbálny typ interpretácie, resp. „expresívna interpretácia“ (pojmem Jana Slavíka, 2001, s. 247). Ide o interpretáciu diela jedného druhu umenia vyjadrovacími prostriedkami iného druhu umenia (študenti predstavia postavy z prečítanej poviedky technikou hrania v role, na základe autoportrétu Vincenta van Gogha napíšu poviedku O mužovi so smutnými očami, pri počúvaní gitarovej skladby Andreja Šebana sa pokúsia o vlastné automatické písanie ap.). Neverbálne interpretačné postupy môžu vyučovanie výrazne ozvláštniť a vniesť doň ďalší zážitkový aspekt. Vo vzťahu k verbálnej interpretácii potom môžu byť buď jej alternatívou, alebo možnosťou, ako ju ďalej tvorivo rozvíjať a prehlbovať.

1.3 Praktická estetika využíva aktivizujúce metódy.

Vďaka metodickej inakosti vnímajú študenti praktickú estetiku ako nekonvenčnú a oproti tradičným metódam ako podnecujúcu, interaktívnu. „Inakosť“ je vlastne jej metodickým konceptom: zakladá ju učiteľov výber témy¹¹ a výrazne ju podporuje funkčné zapojenie konkrétnych metód. Praktická estetika sa obracia k tým z nich, ktoré podporujú zážitkovosť, skúsenostné učenie, kritické myslenie... S výnimkou interpretácie nejde o špeciálne metódy, ale o výber vhodných metód z rôznych systémov: metódy tvorivej dramatiky, postupy problémového učenia, projektového učenia ap.

¹¹ Tematické celky v učebných osnovách pre stredné školy sú napríklad plánované na 30 vyučovacích hodín. Zostávajúce 3 hodiny (z celkového počtu 33 hodín v školskom roku) môže učiteľ využiť podľa vlastného uváženia, hlavne na praktické projekty podľa požiadaviek žiakov, resp. na exkurzie. Časová dotácia na jednotlivé tematické celky nie je určená, pretože jednotlivé tematické okruhy nereprezentujú ohraničené vyučovacie hodiny. Učiteľ si môže samostatne určiť, akú časovú dotáciu potrebuje na odučenie jednotlivých tematických okruhov či edukačných tém. V rámci učebného plánu predmetu môže zaraďovať edukačné témy do vyučovania v poradí podľa vlastného uváženia (viac pozri na [www2.statpedu.sk](http://www2.statpedu.sk/buxus/generate_page.php_page_id=1221.html), pre stredné školy konkrétne: http://www2.statpedu.sk/buxus/generate_page.php_page_id=1221.html).

Ukážka štruktúrovania obsahu stredoškolského predmetu umenie a kultúra:

Tematický celok: Svet kultúry, vizuálne, zvukové, pohybové, priestorové znaky a činnosti človeka.

Tematické okruhy: Kultúrna tradícia: kultúrne povedomie a identita, tvorba kultúrnej tradície.

Edukačné témy: Pamiatky v regióne alebo Moja obľúbená pamiatka.

Odporúčané ukážky a východiskový materiál: Historické pamiatky v regióne, produkty tradičných remesiel, zvyky. Literárne zdroje o pamiatkach.

Proces a edukačný výstup: Individuálna práca, príp. práca vo dvojiciach. Vyhodnotenie najobjavnejšieho prístupu. Spracovanie vo forme zborníčka, prípadne digitálne spracovanie na CD. Diskusia, výmena skúseností.

Tendencia praktickej estetiky vyvažovať zážitkové a teoretické poznávanie umeleckého diela sa premieta aj do kompozičného členenia hodín:¹²

Motivácia – usiluje sa netradičnou formou vzbudiť pozornosť a zaujatie; odvíja sa od nej nasledujúca časť hodiny, preto treba dbať na zachovanie vnútornej logiky s ohľadom učebnú tému a cieľ vyučovacej hodiny (metódy: brainstorming, didaktická hra, dramatická hra, hodnotenie pohybom, vstupný dotazník, hádanka, relaxácia atď.).

Recepčno-informačná časť – vychádza z recepcie konkrétneho umeleckého diela, príp. viacerých umeleckých diel toho istého alebo rozdielneho umeleckého druhu; interpretačný dialóg o diele vhodne dopĺňajú teoretické a kontextuálne súvislosti, predkladané metodicky čo najnápaditejšie (metódy: verbálna/neverbálna interpretácia, myšlienková mapa, analógia, hranie v role, aréna, argument – protiargument, grafické záznamy, interview, didaktická hra, kabát experta, kľúčové slová, komiksové bubliny, pravda/lož atď.).

Tvorivá činnosť – prehľbuje získané poznanie prostredníctvom vlastnej kreatívnej skúsenosti; prakticky sa ňou overuje problém predložený/riešený v recepčno-informačnej časti hodiny (metódy: dramatizácia literárneho textu, hudobné tvorivé činnosti, literárne tvorivé činnosti, výtvarné tvorivé činnosti, dramatická hra atď.).

Záver – zhrňuje nové poznatky a vytvára priestor individuálnej či skupinovej reflexii nadobudnutej skúsenosti; zmysluplne uzatvára a pointuje vyučovaciu hodinu s ohľadom na jej tému a cieľ (metódy: grafické hodnotenie, koláž pocitov, sebahodnotenie, výstupný dotazník, relaxácia, didaktické hry: umelecká porota, filmový kritik, technika listu atď.).

2 Interdisciplinárne zameranie praktickej estetiky

Ďalší inovatívny rozmer praktickej estetiky spočíva v interdisciplinárnosti jej vyučovacej stratégie:

- s charakterom tém vyučovacích hodín súvisí, že sa pri objasňovaní, skúmaní a osvojovaní vybraných umeleckých javov, resp. estetických problémov prirodzene prepájajú viaceré umelecké druhy – literatúra, výtvarné umenie, hudba, film, divadlo a popkultúra¹³; umelecký jav, resp. estetický problém sa teda identifikuje/interpretuje v rôznych semiotických podobách,
- cieľom hodín praktickej estetiky je nielen sprostredkovať umelecké dielo v adekvátnych významových súvislostiach, ale aj poukázať na odlišné vyjadrovacie prostriedky jednotlivých druhov umenia,
- interdisciplinárny prístup pomáha odkrývať dnes recepčne obzvlášť aktuálne princípy intertextuálneho nadväzovania (napr. motivické či štýlové spracovanie jánošíkovskej témy môže byť demonštrované komparáciou komiksu autorskej dvojice Taragel – Dangler, animovaného filmu Viktora Kubala, hraného filmu Jána Siakel'a, Martina Friča, Agnieszky Holland či dramatických hier Stanislava Štepku, Milana Lasicu a Júliusa Satinského).

¹² Predstavený model možno variovať podľa potreby konkrétnej vyučovacej hodiny. Príklady metód, ktoré sa dajú využiť, tu predkladáme len v stručnom výbere. Ich komplexné spracovanie uvádzame vo vysokoškolskej učebnici Režná, M. et al.: Praktická estetika 3 (2011) alebo v monografickej práci Zeleňáková, H.: Živá je cesta k umeniu (2011). (V zozname literatúry k tomuto príspevku uvádzame iba bibliografické zdroje, z ktorých sme pri ich spracúvaní čerpali.)

¹³ Rešpektujeme tu názor teoretika popkultúry Juraja Malíčka, ktorý navrhuje túto oblasť skúmať ako osobitný umelecký druh a v rámci neho – analogicky s inými umeleckými druhmi – rozlišovať rôzne žánre, ako aj hodnotiť kvalitu jednotlivých artefaktov (pozri Malíček, 2008, s. 19 – 23).

3 Ukážka metodickej práce s dielom v duchu praktickej estetiky: *Muž hľadá more... a ty?*

Cieľom uvedenej ukážky vyučovacej hodiny určenej pre 1. alebo 2. ročník strednej školy je, aby si študenti uvedomili osobitosť básnického videnia skutočnosti a dokázali interpretovať v tomto duchu básne s ohľadom na špecifické postupy poézie. Hodina stavia na netradičnom prirovnaní čítania básne k pitiu čaju a takto aj komponuje atmosféru hodiny (študenti si prinesú vlastné šálky, pri čítaní popíjajú čaj, počúvajú hudbu).

Motivácia

Študentom nalievame čaj do šálok, ktoré si priniesli. Atmosféru spoluutvára japonská hudba (Kodo). Rozvinieme rozhovor o ich vzťah k pitiu čaju: Máte svoj obľúbený čaj? Uprednostňujete klasický čaj alebo vyhľadávate nové chute? Viete, z ktorej krajiny čaj pochádza? Upozorníme ich na znejúcu japonskú hudbu a stručne im priblížime kult čaju v Japonsku i jeho cieľ (tomu, kto sa zúčastňuje čajového obradu, má pomôcť dosiahnuť vnútorné oslobodenie). Môžeme citovať slová japonského spisovateľa Kakuzu Okakuru, autora knihy o čaji:

„Čaj nemá aroganciu vína, sebedomie kávy ani nevinnosť kakaá.“

„Kult čaju je založený na obdivovaní krásy uprostred bežných udalostí všedného dňa. Skrýva v sebe čistotu a harmóniu, tajomstvo vzájomnej zhovievavosti a romantiku spoločenského poriadku.“

Doplníme, že Kakuzo Okakura bol aj kurátorom (vysvetlíme pojem kurátor) orientálneho umenia a prečítame jeho ďalší citát:

„Čaj je umelecké dielo a potrebuje umelecké ruky, aby vyšli najavo jeho najvznešenejšie kvality. Existuje dobrý a zlý čaj, rovnako ako existujú dobré a zlé obrazy. Neexistuje žiadny návod, ako pripraviť dokonalý čaj, podobne ako nie sú žiadne pravidlá na to, ako vytvoriť Tiziana či Sessona. Každá príprava lístkov je jedinečná, má jedinečnú spriaznenosť s vodou a teplom a svoje metódy rozprávania príbehu. Vždy musí obsahovať skutočnú krásu.“¹⁴

Kakuzo Okakura si myslí, že čaj je ako umelecké dielo. To, či je táto myšlienka pravdivá, študenti overujú sami na sebe: porovnávajú čaj a básneň. Majú niečo spoločné? ... S básňou je to ako s čajom:

keď pijeme čaj / keď čítame básneň

cítíme jeho vôňu / cítime jej atmosféru

dúšok po dúšku / verš po verši

lístky vytvárajú chuť čaju / slová vytvárajú význam básne

čaj je naliaty v šálke / básneň je naliata vo veršoch

Študentov upozorníme, že podobnosť medzi čajom a básňou vidíme iba vtedy, keď sa na čaj pozeráme básnicky (básnik pretvára skutočnosť: telo človeka sa v jeho diele neskladá z mäsa a kostí, ale z plameňov, koľajnice sú jazvy krajiny, kladivom sa dajú rozbíjať hviezdy ap.).

Recepčno-informačná časť

Interpretácia básne Daniela Heviera zo zbierky *Muž hľadá more*:

¹⁴ Všetky uvedené citáty sú dostupné na <http://www.dobracajovnahk.cz/ocaji.php>.

Študentov požiadame, aby v básni¹⁵ sledovali básnické videnie Daniela Heviera. Prvé čítanie študentov je tiché, samostatné. Nasleduje druhé, (naše) výrazné čítanie básne a po ňom reflexia: Ako vám báseň chutila? Myslíte, že je to tradičná, klasická chuť? Je v nej čosi osviežujúce? Ak by ste mali túto báseň ilustrovať, aké motívy by ste využili? Ktorý z nich (cesta alebo človek) má v básni väčšiu moc?

Ďalej študentov inštruujeme: Podčiarknite v básni slová, ktoré utvárajú jej význam a výslednú chuť (atmosféru). Čo prinášajú na myseľ slová „omotá“, „nepustí“, „neodkopneš“, „nevytraseš“, „nezmyješ“, „pokračuje“, „zreťazí ťa“, „zauzlí“, „nezbavíš sa“? Nachádzate v básni nejakú nádej, že sa lyrickému subjektu podarí túto situáciu prekonať? Všimnite si posledný verš, ktorý ju uzatvára. Porovnajte reálnu cestu, po ktorej dennodenne chodíte, s cestou v básni. Aký je medzi nimi rozdiel? Môže sa cesta, po ktorej chodíte, omotať okolo vašich nôh? Ako máme chápať básnický obraz, že cesta sa niekomu zapletie medzi nohy a už sa jej nikdy nezbaví? O akej ceste nám tu vlastne lyrický subjekt hovorí? Myslíte si, že každý má svoju cestu životom, po ktorej kráča a s ktorou je previazaný? Veríte na osud? Je šanca nejakou svoj osud ovplyvniť? Súhlasíte s tvrdením, že všetko, čo robíme, je dávno predurčené? Existuje podľa vás ideálna, rovná, priama cesta životom? Ako je to s vašou životnou cestou? Aký má tvar, smerovanie, úskalia? Môžeme nájsť v spojení „strastiplná cesta“ aj niečo kladné, pozitívne?

Pokračujeme: Všimnite si spôsob, akým je báseň napísaná. Komu sa báseň prihovára – v akej gramatickej osobe je napísaná? Báseň prečítame ešte raz, a to adresne jednému zo študentov, zdôrazňujeme pritom zámená „ti“, „ťa“, „s tebou“ a slovesá v 2. osobe sg. Zaujímame sa o jeho (zmenené) pocity. Ďalej upozorníme na zvukové kvality básne (rytmus a opakovanie). Na prirovnání cesty k živému povrazu študentom demonštrujeme, ako funguje poézia: cesta pripomína básnikovi povraz (vonkajšia, tvarová podobnosť); v poézii prichádzajú slová do nových vzťahov, spájajú sa na základe novej logiky – slová „cesta“, „povraz“, „živý“ bežne používame v ich základnom, vecnom význame, v básni sa však ocitajú v celkom iných súvislostiach, preto čítanie poézie od nás vyžaduje, aby sme doň zapojili aj predstavivosť a intuíciu.

Uzavrieme: Básnik Daniel Hevier napísal cyklus básní o mužovi, ktorý hľadal more. Spojenie „hľadať more“ je metaforou. Ktorými inými slovami by sa dalo slovo „more“ nahradiť tak, aby sa význam básnického obrazu zachoval?

Tvorivá činnosť

Študenti sa usilujú vidieť veci básnicky, ich úlohou je vytvoriť básnické ekvivalenty k slovám „dažd'ová kvapka“, „rebrík“, „gitara“, „kôň“. Svoje výsledky prezentujú formou hádanky (povedia iba básnický ekvivalent a ostatní hádajú, ktoré z nocionálnych slov ho inšpirovalo). Ďalej pomocou pierka a tušu vytvoria z Hevierovej básne kaligram (tento pojem im vysvetlíme, príp. môžeme ponúknuť ukážky iných básní-kaligramov).

Záver

Najoriginálnejšie básnické ekvivalenty a najvydarenejšie kaligramy oceníme vrecúškami zaujímavého, netypického čaju. Pierkami a tušom vytvoríme záverečnú koláž pocitov (študenti ich abstrahujú do rôznych tvarov línií).

¹⁵ „cesta sa ti zapletie / medzi kráčajúce nohy / ako živý drôt / žilnatý povraz / omotá sa okolo nich / a už ťa nikdy nepustí / neodkopneš ju / nevytraseš z topánok / nezmyješ vodou / cesta pokračuje / vo svojej ceste / ale už s tebou / zreťazí ťa / do svojich ohniviek / zauzlí // už nikdy sa jej nezbavíš“ (Hevier, 1984)

Zoznam literatúry

- Badegruber, B. (1994). *Otvorené učení ve 28 krocích*. Praha: Portál.
- Bekéniová, L. (2001). *Metodické námety na tvorivú dramatikú v škole*. Prešov: Metodické centrum.
- Hevier, D. (1984). *Muž hľadá more*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Kovalčíková, I. & Bekéniová, L. (1995). *Škola plná zážitkov: globálna námetová hra – Robinson*. Prešov: Manacon.
- Lokšová, I. & Lokša, J. (2003). *Tvořivé vyučování*. Praha: Grada.
- Machková, E. (2007). *Metodika dramatické výchovy: zásobník dramatických her a improvizací*. Praha: Sdružení pro tvořivou dramatikú.
- Malíček, J. (2008). *Vademecum popkultúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Maňák, J. & Švec, V. (2003). *Výukové metody*. Brno: Paido.
- Miko, F. (1969). *Estetika výrazu: teória výrazu a štýl*. Bratislava: SPN.
- Miko, F. & Popovič, A. (1978). *Tvorba a recepcia: estetická komunikácia a metakomunikácia*. Bratislava: Tatran.
- Miko, F. (1995). Živá kultúra. In Plesník, L. (Ed.) *Ako vstupovať do živej kultúry: kapitoly z literárnej vedy a estetiky 1995 (7-23)* Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre.
- Mistrík, E. (1994). *Vstup do umenia*. Nitra: Enigma Jr.
(dostupné aj na: <http://www.erichmistrík.sk/0publik.html>)
- Moreno, J. J. (2005). *Rozehráť svoju vnútornú hudbu*. Praha: Portál.
- Okakura, K. Základní pravdy o čaji. [online]. In dobracajovnahk.cz. [cit. 2012-03-05].
Dostupné z WWW: <http://www.dobracajovnahk.cz/ocaji.php>.
- Petty, G. (1996). *Moderní vyučování*. Praha: Portál.
- Plesník, L. (Ed.). (1995). *Ako vstupovať do živej kultúry: kapitoly z literárnej vedy a estetiky*. Nitra: Vysoká škola pedagogická.
- Plesník, L. et al. (2008). *Tezaurus estetických výrazových kvalít*. Univerzita Konštantína Filozofa.
- Režná, M. et al. (2011). *Praktická estetika 3*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Rogers, C. (1998). *Způsob bytí*. Praha: Portál.
- Silberman, M. (1997). *101 metod pro aktivní výcvik a vyučování: osvědčené způsoby efektivního vyučování*. Praha: Portál.
- Slavík, J. (1999). *Hodnocení v současné škole*. Praha: Portál.
- Slavík, J. (2001). *Umění zážitku, zážitek umění: teorie a praxe artefiletiky*. Praha: Univerzita Karlova.
- Šmigová, K. (2007). *Literárno-hudobný projekt štruktúrovanej dramatickej hry*. Prešov: Metodicko-pedagogické centrum.
- Uhlíř, J. (2002). *Tvoříme ve stylu známých malířů*. Praha: Portál.
- Vala, J. (2011). *Poezie v literární výchově*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Zeleňáková, H. (2011). *Živá je cesta k umeniu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
- Žilková, M. et al. (2001). *Praktická estetika*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.

Kontakt:

Mgr. Miroslava Režná, PhD., Ústav literárnej a umeleckej komunikácie FF UKF v Nitre, Štefánikova 67, 949 74 Nitra, mrezna@ukf.sk

Mgr. Hana Zeleňáková, PhD., Ústav literárnej a umeleckej komunikácie FF UKF v Nitre, Štefánikova 67, 949 74 Nitra, hzeleakov@ukf.sk